

Kateřina HORNÍČKOVÁ (ed.), *Faces of Community in Central European Towns. Images, Symbols, and Performances 1400–1700*, Lanham – Boulder – New York – London, Lexington Books 2018, 413 s., ISBN 978-1-4985-5112-0.

Symbolická komunikace je jedním ze stěžejních konceptů historicko antropologického bádání o raném novověku. Předkládaná kniha se prostřednictvím jednotlivých příspěvků snaží sledovat prostředky symbolické komunikace v prostředí měst ve střední Evropě. V úvodu editorka knihy Kateřina Horníčková představila metodologická a heuristická východiska, která spojují jednotlivé kapitoly. V prvé radě teritoriálně vymezila předmět bádání, kterým jsou spíše menší města ve středoevropském prostoru. Ten geograficky vymezuje Prahou na severu, Plzní na západě, Košicemi na východě a Dunajem na jihu. Metodologicky se hlásí ke konceptu symbolické komunikace, jež je v publikaci nazírána prostřednictvím výtvarného umění. Pramennými východisky tedy většinou nejsou písemná svědectví (ačkoliv i ta jednotliví autoři nezdědka využívali), ale zejména obrazy, epitafy, fasády, nápisy, architektura či liturgické předměty. Navíc bylo nutné překročit i hranice uměleckého vnímání a využívat i předměty další, například erby, pečeti, církevní či cechovní symboly. Ty poté jednotliví autoři vidí jako média, jejichž prostřednictvím městské komunity chápaly a reprezentovaly samy sebe. Autoři přitom definují pozdně středověká a raně novověká města jako

sociokulturní entity, které byly formovány systémem politických, sociokulturních a prostorových vztahů, jež byly vytvářeny a upevňovány právě prostřednictvím symbolické komunikace. Kateřina Horníčková pracuje zejména s termíny *vidět* (seeing) a *být viděn* (being seen), které chápe jako integrální součásti komunikačního procesu, který vytvářel pozdně středověký a raně novověký prostor a propojoval ho s minulostí prostřednictvím kolektivní paměti (s. xi).

Jednotlivé kapitoly se poté věnují využití těchto metodologických přístupů na rozdílném teritoriálním či heuristickém půdorysu. Elisabeth Gruber představila vývoj měst ve středoevropském prostoru, Robert Šimůnek se zaměřil na prostředky a formy symbolické komunikace v českých městech v letech 1400–1600. Ve své další studii se poté Elisabeth Gruber věnovala způsobům, jak symbolicky vyjádřit *obecné dobré* (bonum commune) v rakouském pohraničí, a to prostřednictvím pečeti, městských hradeb a špitálů. Blanka Szeghyová přenesla pozornost do raně novověkých měst v severních Uhrách a věnovala se topografii soudnictví (*topography of justice*), tedy pokusům vizualizovat městské prostory, artefakty a rituály, které byly prakticky či symbolicky spojeny s výkonem městského soudnictví. Kapitola postupně představuje radnice, vězení či popravičí místa. Tomáš Borovský se pokusil ukázat, jak může být vizualizována městská hierarchie na příkladu městských komemorativních festivit, zejména na základě slavností, které upomínají na úspěšnou obranu města (Jihlava v roce 1402). Kateřina Horníč-

ková zaměřila svou pozornost na česká utrakvistická města a na způsoby vyjadřování náboženských rozdílů na příkladu jihočeského Tábora. Prostředí pražského malířského cechu v pozdním středověku a raném novověku a způsobům jeho (sebe) prezentace se věnoval Michal Šroněk.

Zdeňka Míchalová upřela svoji pozornost na sebezprezentaci měšťanů v moravských poddanských městech, zejména na příkladu výzdoby měšťanských domů v Telči a ve Slavonicích. Za použití hmotných, ikonografických i písemných pramenů se Josef Hrdlička zabýval veřejným vyjádřením náboženských změn v moravských městech v 16. století, přičemž jako modelový příklad mu sloužilo Velké Meziříčí.

Jana Doktorová se pokusila rekonstruovat topografii Malé Strany v Praze. Ondřej Jakubec sledoval, jak byly využívány epitafy v moravských královských městech okolo roku 1600 k vyjádření konfesijní identity jejich obyvatel. Michal Šroněk ve své druhé studii představil vizuální prvky jezuitského řádu v českých městech a Kateřina Pražáková se zaměřila na přestavby kostelů ve Freistadtu v 17. století jako způsobu ovlivňování kolektivní paměti měšťanů. Závěrečná kapitola Katalin Szende poté shrnula jednotlivé přístupy a sledovala zejména topografický a časový aspekt symbolické komunikace ve městech.

V rámci topografického přístupu věnovala pozornost prostředkům symbolické komunikace mimo město (vítání slavnostních průvodů, procesí, popravčí místa) i uvnitř městských zdí, kde jako jeden z hlavních přístupů definovala možnost budování nového městského prostoru prostřednic-

tím bourání starých staveb. Důležitou roli přisuzuje školám jako baštám konfesijní identity. Jako další média symbolické komunikace vyzdvihuje fasády, radnice či cechovní domy. Časový aspekt symbolické komunikace zahrnuje čas cyklický (stále se opakující události a aktivity, například trhy) a lineární směřující zejména k věčnosti (například výzdoba radnic). Z časového hlediska je také důležitý koncept lidského věku, který se objevuje v různých komemorativních připomenutích jednotlivých osob či skupin.

Pavel Král

**Stephan SANDER-FAES, Europas
habsburgisches Jahrhundert
1450–1550**, Darmstadt, Wissenschaftliche
Buchgesellschaft 2018, 160 s.,
ISBN 978-3-534-27058-3.

Představovaná publikace se věnuje období trvajícím déle než sto let, což by mohlo napovídat, že půjde o monografii v rozsahu několika set stran. Avšak již po letmém prolistování je jasné, že v tomto případě tomu tak nebude. Rakouský historik Stephan Sander-Faes, který se ve svém bádání zaměřuje především na společenské a hospodářské souvislosti dějin raného novověku, jeho kulturu a každodennost, sepsal tuto práci především pro studenty středních a vysokých škol.

Kniha je členěna do sedmi kapitol, které jsou dále rozděleny na podkapitoly. V prvním oddíle autor představil svou koncepci a vysvětlil, proč si vybral právě toto téma, které následně periodizoval.

Habsburské století chápe jako vládu dvou významných panovníků své doby, Maxmiliána I. a Karla V. Podobné nahlížení na dějiny bylo v historiografii označeno jako „historie velkých mužů“. Zmíněný výkladový koncept byl v knize použit nejen pro vládu uvedených monarchů, ale také pro vysvětlení skutků řady myslitelů, reformátorů a dalších významných osob druhé poloviny 15. a první půle 16. století.

Ve druhé kapitole autor představil evropský prostor v nejširších možných souvislostech, které mu dovolilo příručkové zpracování. Na počtech obyvatel, urbánních podmínkách, rekonstrukcích epidemií, hygienické a zdravotní situaci obyvatel, možnostech stravování a v neposlední řadě také otázkách náboženství se autor pokusil podat základní rámec každodenního života člověka počátku raného novověku. Každodennost vyšších vrstev mohla být díky rozsáhlejšímu dochování pramenů prozkoumána více než u poddaných, proto jí byla i v recenzované knize věnována větší pozornost. Čtenáři byl představen život na dvoře s mocenskými nebo dynastickými koncepcemi, stranou pozornosti nezůstal ani umělecký mecenát renesančních výtvarníků ze strany urozených osob.

Důležitou částí druhé kapitoly se staly politické události tehdejší Evropy. Po povšechném exkurzu po různých evropských zemích, v němž autor ukázal situaci na Iberském a Apeninském poloostrově, ve Skandinávii, Francii a Římsko-německé říši, si nechal větší prostor pro představení dějin Habsburků v dědičných zemích. Zvláště pro české čtenáře jsou zajímavé

pasáže zabývající se vztahy Habsburků ke Království českému za vlády Přemyslů, Lucemburků, husitských bouří a v poděbradské době.

Třetí kapitola s názvem *Z Burgund do Itálie: Maxmilián I.* byla věnována především rozšiřování vlády Habsburků západním a jižním směrem. Po počátečním upevnění císařské vlády v rakouských zemích se Fridrich III. rozhodl expandovat v duchu svého hesla A.E.I.O.U. (*Austria est imperare orbi universo*) západním směrem. Podkapitola zabývající se burgundskými válkami se stejně jako následující pojednávající o vztahu Maxmiliána I. k Burgundsku vyznačuje především popisem politických a vojenských dějin. Na to navazují pasáže o sňatkové politice Habsburků, díky níž se po úspěšném ovládnutí Burgundska stali vládnoucí dynastií ve Španělsku. Maxmiliánova sňatková strategie byla úspěšná také v druhém případě, kdy během vídeňských svateb došlo ke spojení Habsburků a Jagellonců.

V další části autor pokračuje v popisu soupeření habsburského rodu s Francií, při němž k největším vojenským akcím docházelo v severní Itálii. Sander-Faes vypočítal příčiny, proč právě severoitalská města byla lákavou kořistí, ale hlavní část výkladu se zabírala opět vojenskými a politickými otázkami. Rozsáhlejší prostor byl ve čtvrté kapitole věnován evropské reformaci. Autor objasnil příčiny, ze kterých nové myšlenkové proudy v Evropě vyrůstaly, představil jejich nejvýznačnější představitele i základy jejich učení. Největší pozornost věnoval Martinu Lutherovi. Následně popsal vývoj, jakým si protes-

tantská věrouka upevňovala své pozice. Na následujících řádcích upřel pozornost na rozdílný vývoj náboženských poměrů ve vybraných evropských zemích východní, západní i severní Evropy.

Pátou kapitolu autor zaměřil na císaře Karla V. Pověštinou standardní učebnicový výklad o jedné z nejdůležitějších osobností raného novověku a jeho politických a vojenských úspěších či nezdarech doplnil řadou vhodně vybraných pramenů osobní i institucionální povahy.

Českého čtenáře může zklamat, že situaci ve střední Evropě věnoval autor publikace málo prostoru, pouze část šesté kapitoly. Avšak z hlediska pojetí knihy nelze Sander-Faesovi ani v tomto ohledu nic podstatného vytknout. Naopak na několika stránkách uceleně vylíčil politické dění v Čechách a na Moravě, ale také v Uhrách, a dokonce nebyly opomenuty ani vztahy Habsburků k polsko-litevské unii. V předposlední části své práce se autor věnoval také objeovávání Nového světa. Nezůstal přítom u popisu jednotlivých objevných plaveb, ale věnoval se rovněž interakcím mezi kolonisty a původním obyvatelstvem, v potaz vzal evropskou diskusi o právech kolonistů na nová území a o utlačování domorodců.

Práce je až na několik málo překlepů napsána sice stručným, ale zato výstižným a čtivým jazykem. K její přehlednosti přispívá množství dobových vyobrazení, tabulek a upřesňujících vsuvek, které přibližují důležité osobnosti, události a pojmy. Ocenění zaslouží skutečnost, že za každou kapitolou se nachází seznam základní literatury k tématu, jejímž studiem si

zájemce o hlubší poznání může rozšířit své vědomosti. Z pedagogického hlediska jsou přínosné ukázky z dobových pramenů.

Josef Čížek

Robert ŠIMŮNEK, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018 (= Edice Česká historie, svazek 37), 704 s., ISBN 978-80-7422-654-0.

Mnohoznačný název objemné publikace na první pohled neprozrazuje, že jejím tématem se stanou různé způsoby zobrazování šlechtických panství ve sledovaném období. Autor, který se profiluje jako badatel o šlechtické reprezentaci (zejména s důrazem na pozdní středověk) i historické geografii a kartografii, v ní bohatě zúročil poznatky z obou širokých oblastí svého zájmu, které dokázal propojit v pozoruhodný celek. Dlouholetý zájem o mapy, obrazy, plány či veduty šlechtických panství ho přiměl vnímat tyto prameny nikoli jako vyobrazení někdejší reality, ale zejména jako svědectví o tom, jak měla být vnímána, viděna a zapamatována do budoucna (s. 24). V důsledku toho se mohl ptát po jednotlivých způsobech zobrazování zvoleného prostoru i po jejich funkcích. Interpretačním rámcem se mu stala šlechtická reprezentace vnímaná jako prostředek k vyjádření sociálního statusu a místa jedince či rodu ve společnosti, ale též představující souhrn způsobů a forem slovního či obrazového (vizuálního) popisu šlechtických panství, a nakonec představující obraz jako zástupný symbol ve smyslu

zprostředkování toho, co divák aktuálně nemůže vidět (s. 13–15). Studovaná vyobrazení šlechtických panství tak Šimůnek vnímá jako jeden z výrazových prostředků šlechtické reprezentace a současně i jako sociální konstrukt (s. 21).

Naznačené metodické uchopení tématu se odrazilo v pojetí úvodní kapitoly, v níž autor stručně vymezil pojem panství (zde vnímané pouze v geografickém významu) i způsoby jeho zobrazování. Již v této části často používá pojem kulturní krajina zdůrazňující roli člověka při přetváření či utváření krajiny. Právě na tento pojem pak spolu s „reprezentací“ narazí čtenář nejen v každém titulu kapitoly i podkapitoly, ale i bezmála na každé stránce knihy. Součástí úvodního pojednání je také představení přístupů k výzkumu obrazů kulturní krajiny i autorova nazírání na studované prameny, na nichž chtěl studovat zejména symbolické významy zachycené krajiny i jejich roli reprezentace šlechticů a jejich panství (s. 28–29).

Nejobsáhlejší druhá kapitola proto zkoumá způsoby zobrazování šlechtických panství v minulosti. Šimůnek využívá své znalosti s dějin kartografie a zasvěceně provádí čtenáře historií krajinomalby včetně toho, jak byl zejména od 16. století fixován a na druhé straně „čten“ obraz krajiny. Na tento obecný výklad navázaly obsáhlé pasáže věnované dochovaným obrazům, mapám, obrazovým mapám či prospektům konkrétních českých šlechtických panství. Text sleduje způsoby mapování, zachycení různých vrchnostenských objektů i jejich typizaci či účely vzniku map. Po malbách se v následující kapitole dostal

na řadu tisk. Autor se zabývá panstvími zachycenými v tištěných bohemikálních topografiích, ale také mapami jednotlivých (tentokrát již nikoli českých) šlechtických domén. Na konkrétních případech opět sleduje jejich typografické provedení, vztah mezi obrazem a textem nebo nezbytné komponenty kulturní krajiny.

Další kapitola je věnována obrazům kulturní krajiny jako sociálnímu konstruktu a formě šlechtické reprezentace. Zatímco v předchozích pasážích Robert Šimůnek prokázal rozhled po dochovaných pramenech a kontextech jejich vzniku, představují tyto pasáže vlastní interpretační jádro knihy, v nichž mohl zúročit znalosti z obou oblastí svého zájmu. V první kapitole představil krajinu jako kulturní a sociální konstrukt, který je nositelem mnoha proměňujících se významů. Zkoumaná obrazová média mu nejsou v první řadě odrazem reality, ale výrazem tendence k zobrazování prostorových souvislostí (s. 327). Na konkrétních případech se zabývá různými způsoby zobrazování krajiny, jejich stylizací, typizací a individualizací, třemi modely zobrazování krajiny a architektury či idealizací krajiny. Větší prostor získala role vyobrazení panství ve šlechtické reprezentaci. Autor věnoval pozornost vyobrazením panství na šlechtických sídlech, ať již šlo o nástěnné malby, obrazy, modely, epitafy nebo předměty každodenní potřeby, ale také obrazovým galeriím šlechtických dominií. Ve stylizovaných obrazových, ale i verbálních výpovědích si všiml jejich role v reprezentaci a symbolické komunikaci, vyjádření šlechtické identity, dokládání urozenosti

a starobylosti, zachycení dynastické tradice, legitimizaci vrchnostenské vlády či ztělesnění řádu, harmonie a prosperity. Závěrečné pasáže třetí kapitoly jsou pak věnovány tvůrcům analyzovaných vyobrazení z řad umělců i samotných šlechticů.

Knihla Roberta Šimůnka představuje hutný a bezpochyby inspirativní pohled na jednu z forem šlechtické reprezentace, která úzce souvisí se šlechtickou pozemkovou držbou a různými formami jejího vyobrazení v dlouhém časovém období mezi počátkem 16. a polovinou 18. století. Za nejzdařilejší na knize považují pasáže, v nichž autor s bohatými zkušenostmi s historickou kartografií a geografii analyzuje kontexty vzniku a způsoby „čtení“ dochovaných obrazových pramenů a zabývá se jimi jako dobově a kulturně podmíněnými konstrukty, pro něž zachycení reality nebylo prioritou. Naopak pasáže věnované reprezentaci kulturní krajiny by, navzdory četnosti užití uvedeného sousloví, bylo vhodné podepřít výzkumem zámeckých inventářů, které by umožnily poznat zastoupení těchto vyobrazení v interiérech různých typů šlechtických sídel (s důrazem na 18. století na s. 129, 382–384), a také svědectvími urozených majitelů sídel či jejich návštěvníků (opět jen stručně na s. 394). Aby autorovo tvrzení o reprezentační funkci zkoumaných vyobrazení nebylo pouhým historickým konstruktem, mohla být větší pozornost věnována rovněž vztahům mezi jejich objednateli a tvůrci; kapitola mající obě substantiva v názvu

se totiž jejich vzájemnou komunikací navzdory čtenářovu očekávání nezabývá. Na škodu publikace, jejíž text je vystavěn na práci s různými typy obrazových pramenů, také může být malé množství reprodukováných vyobrazení, o nichž je řeč v textu knihy.

Josef Hrdlička

Márta FATA – Anton SCHINDLING (edd.), Luther und die Evangelisch-Lutherischen in Ungarn und Siebenbürgen. Augsburgisches Bekenntnis, Bildung, Sprache und Nation vom 16. Jahrhundert bis 1918, Münster, Aschendorff Verlag 2017, 820 s., (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Band 167), ISSN 0171-3469; ISBN 978-3-402-11599-2.

Objemná publikace maďarských, německých, rakouských, rumunských, slovenských a slovinských historiček a historiků obsahuje jejich vědecká sdělení, která zazněla roku 2012 v Tübingen na konferenci o luterství v Uhrách a Sedmihradsku. Márta Fata a Anton Schindling, profesoři tamní univerzity a hlavní pořadatelé tohoto vědeckého setkání, navázali na pojetí předchozí konference o kalvinství a kalvinistech v Uhrách a Sedmihradsku z roku 2008.¹ Na obě publikace naváže ještě další svazek, jenž se bude věnovat potridentskému katolicismu v uvedených teritoriích. Volbou tématu se pořadatelé konferencí

¹ Srov. Márta FATA – Anton SCHINDLING (edd.), *Calvin und Reformiertentum in Ungarn und Siebenbürgen. Helvetisches Bekenntnis, Ethnie und Politik vom 16. Jahrhundert bis 1918*, Münster 2009, 2011² (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Band 155).

a editoři publikací přihlásili k tradici výzkumu církevních dějin středověchodní Evropy, již rozvinul na univerzitě v Tübingen zejména Ernst Walter Zeeden a jeho žáci.

Z hlediska tematického členění rozdělili editoři publikaci do šesti vzájemně provázaných celků. Do prvního oddílu o reformaci, vytváření konfesí a pojetí církvi zařadili vědecká sdělení, jež přibližovala podstatu reformace a konfesionalizační proces v západních Uhrách a Sedmíhradsku (Volker Leppin, Edit Szegedi, Ulrich A. Wien, Rudolf Leeb, Márta Fata). Tematický záběr příspěvků ve druhém oddílu se soustředil na evangelické školství, výuku, knihovny a jiné projevy konfesní vzdělanosti (István Monok, Reinhard H. Seitz, Péter Kónya, Eva Kowalská, László Szelesti Nagy, Judit Bogár). Ve třetím oddílu našly místo studie, jejichž autorky a autoři hledali odpovědi na otázku, jakým způsobem ovlivnila luterská víra v Uhrách a Sedmíhradsku modernizaci tamní společnosti zejména v národním a národnostním smyslu (Zoltán Csepregi, France M. Dolinar, Mátyás Kéthelyi, Peter Šoltés, Tibor Pichler, Botond Kertész, Krista Zach). Čtvrtý oddíl publikace obsahuje studie o každodenních projevech zbožnosti a církevního života v konkrétních uherských a sedmíhradských lokalitách (Gyula Pápay, Márta Fata, Béla László Harmati, Gabriella H. Hubert, Tímea Benkő, Julia Krämer-Riedel). V pátém oddílu byly představeny studie, které se s oporou zvláště v ikonografických pramenech věnují interpretaci vzpomínek na Martina Luthera a druhému životu

reformace v dunajské a karpatské oblasti (Miklós Czenthe, Márta Fata, Béla László Harmati, Emese Tömösvári, Agnes Ziegler). Závěrečný šestý oddíl publikace zahrnuje zamyšlení Karla W. Schwarze, jenž se zabýval vztahy mezi evangelickými církvemi na Slovensku, v Uhrách a Rakousku od 16. století do současnosti.

Z hlediska dějin reformace a srovnávacích církevních dějin představuje publikace připravená pod redakcí Mártvy Faty a Antona Schindlinga cenný vklad k dlouhodobě probíhající vědecké diskusi o konfesionalizaci a jejích projevech ve středovýchodní Evropě, která by neměla zůstat stranou pozornosti české historické vědy. Její přínos pro srovnávací výzkum zvoleného tématu spočívá kromě jiného také v tom, že důležité poznatky maďarských a rumunských historiček a historiků byly publikovány v jazykově dostupnějších německých překladech.

Václav Bůžek

Arno STROHMEYER, Die Habsburger Reiche 1555–1740, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2012, 152 s., ISBN 978-3-534-18757-7.

Recenzovaná publikace je jedním z děl vzešlých z okruhu historiček a historiků salcburské univerzity a jejich spolupracovníků, kteří se rozhodli napsat v rámci ediční řady *Geschichte kompakt* popularizačně naučné knihy zaměřené nejen na dějiny habsburské monarchie. Hlavním úkolem, jenž si Arno Strohmeier určil v této práci, bylo představit dvě habsburské říše, na jed-

né straně španělské državy v Evropě i zámoří a na druhé dědičné země rakouských Habsburků. Autor nepojal obě teritoria přísně odděleně, jak tomu ve starších pracích často bývalo, ale svůj výklad vystavěl na propojení obou územních celků.

V první kapitole věnoval pozornost rezignaci Karla V., čímž došlo k definitivnímu rozdělení habsburského území na dvě nezávislé části. Přelom let 1555 a 1556 se tak stal počátečním bodem celé publikace. Následně autor předestřel tři historické koncepce, které se zaměřovaly na obě habsburská panství. Podle jeho názoru lze chápat habsburskou vládu jako dvě složené monarchie, jako impérium nebo též spojené říše, případně jako dynastickou aglomeraci. Touto optikou se snažil nacházet společné charakteristiky, ale také rozdíly, které se v obou říších objevovaly.

Druhá kapitola s názvem *Herrschaft und Gesellschaft* se v sedmi podkapitolách věnovala širokému spektru pohledů na obě habsburské říše. Autor zaměřil svou pozornost na raně novověkou společnost na obou zmiňovaných územích a představil rozložení obyvatelstva v jednotlivých oblastech pod habsburskou správou. Následně uvedl čtenáře do problematiky stavovské společnosti, ale nezapomněl ani na obyvatelstvo žijící na sociálních okrajích, jako byli židé, cikáni či afričtí otroci. Do následujícího výkladu Arno Strohmeier zahrnul biogramy panovníků, u kterých stručně a zároveň výstižně dokázal zohlednit jejich politický význam. Na dalších stránkách představil dynastickou a vládní politiku Habsburků, ale také náboženskou situaci v jednotlivých zemích. S touto

otázkou velmi často souvisel odpor proti panovníkovi a jeho projevy v různých povstáních. V poslední podkapitole autor ukázal život v habsburských rezidencích a dvorech. Dvůr představil jako složitý organismus sociálních i mocenských vztahů a symbolů, v němž se jedinec musel umět orientovat. Panovnícké rezidence navíc ztělesňovaly v dobovém pojetí také význačná střediska kultury, kde se odehrávaly hudební, divadelní a jiné slavnosti, jež sloužily k reprezentaci vládce a jeho rodu.

Třetí část knihy Arno Strohmeier věnoval působení habsburské dynastie v mezinárodní politice. Nastínil soupeření Habsburků s Osmanskou říší jak ve Středomoří, tak na uherském a později balkánském válečném poli. Dále soustředil pozornost na střetávání Španělska s alžbětinskou Anglií. Značný zájem upřel zvláště ke třicetileté válce, kde stejně jako v případě ostatních konfliktů popsal příčiny, průběh a následky válečných střetnutí. Zvláště přínosné bylo zohlednění různých badatelských přístupů k této problematice (například na s. 119–121, kde se zamýšlel nad interpretacemi charakteru třicetileté války). V posledních dvou podkapitolách autor vylíčil soupeření habsburského rodu s Francií na mezinárodním politickém kolbišti. Zásadní zlom spojil s válkami o dědictví španělské, neboť utrechtský mír považoval za konec habsburského universalismu. Od této chvíle se Habsburkové stali v zásadě dynastií druhého řádu, jejich mocenské postavení v následujících letech klesalo. Autor přesvědčivě doložil, že Marie Terezie ve válkách o rakouské dědictví nebojovala o návrat svého rodu mezi dyna-

stickou elitu tehdejší Evropy, ale snažila se zachránit jeho politické přežití.

Vzhledem ke koncepci knihy, chápané především jako příručka pro motivované studentky a studenty středních a vysokých škol, nelze publikaci vytknout její hutnou zkratkovitost. Naopak je nutné ocenit snahu autora o čtivý a stručný styl výkladu bez zbytečných cizích a složitých výrazů. Z důvodu upřesnění některých důležitých pojmů se v knize nachází velké množství vsuvek, které dokáží dostatečně vysvětlit představovaný problém. V závěru publikace nechybí užitečný přehled základní literatury, kterou si může zájemce přečíst pro hlubší ponoření do tematiky. Kromě uceleného přehledu dějin střední a západní Evropy s dílčími přesahy do kolonií a dalších oblastí, které představují největší přednosti recenzované práce, je třeba ocenit rovněž snahu autora o postizení základních badatelských koncepcí uplatňovaných při interpretaci jednotlivých témat habsburských dějin.

Josef Čížek

Julia HODAPP, Habsburgerinnen und Konfessionalisierung im späten 16. Jahrhundert, Münster, Aschendorff Verlag 2018, 482 s. (= Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, Band 169), ISSN 0171-3469, ISBN 978-3-402-11593-0.

Recenzovaná kniha německé historičky Julie Hodapp vychází z její disertace, kterou obhájila na univerzitě v Tübingen. S hlubokou znalostí písemných pramenů uložených v rakouských a vatikánských

archivech a odborných prací zvláště německy píšících historiček a historiků usilovala autorka o poznání osobního přínosu vybraných habsburských arcikněžen ke katolické konfesionalizaci v rakouských zemích mezi léty 1569 a 1608. Zvolená genderová optika nezastínila prvořadý zájem Julie Hodapp o problematiku katolické víry jako zásadního prostředku k reprezentaci moci a paměti habsburské dynastie. Hloubka sledovaného kontextu autorce umožnila, aby neztratila ze svého interpretačního zřetele ani roli katolicismu jako svorníku mezi rakouskou a španělskou větví Habsburků, k němuž se hlásily svými skutky všechny arcikněžny, jimž věnovala na stránkách své rozsáhlé rozpravy badatelskou pozornost.

Autorka rozdělila knihu po kompoziční stránce do tří vzájemně propojených tematických oddílů, které se odlišují rozsahem, hloubkou heuristického záběru, představením vlastních badatelských výsledků a především vědeckým přínosem.

V prvním oddílu se Julia Hodapp zabývala zřízením tří klášterů, na jejichž založení v Hallu (1569), ve Vídni (1582) a Štýrském Hradci (1602) se podílely rakouské arcikněžny. Za vznikem jezuitského řádového domu v tyrolském Hallu stály Magdalena, Markéta a Helena, tři neprovdané dcery Ferdinanda I. Dcera Maxmiliána II. a někdejší francouzská královna Alžběta usilovala po svém ovdovění o založení kláštera klarisek v metropoli na Dunaji. Zřízení kláštera stejné řehole ve Štýrském Hradci podnítila arcikněžna Marie, vdova po Karlu Štýrském. Ve všech případech se autorka

velmi podrobně zabývala motivací arcikněžen vedoucí ke zřízení konventů, dále výchovným a náboženským posláním těchto fundací pro urozené dívky, způsoby financování a zvláště sítěmi sociálních vztahů, v nichž byl ukotven jejich každodenní život. Uvedené kláštery nahlížela jako střediska katolické zbožnosti, která odkazovala k víře Habsburků a paměti jejich dynastie. Stranou pozornosti Julie Hodapp nezůstaly vazby klášterů k významným centřím katolicismu ve Španělsku, Bavorsku, Tyrolsku a Štýrsku.

Do druhého oddílu zahrнула autorka kapitoly, v nichž pojednala o roli ovdovělé arcikněžny Marie při pořádání posledních rozloučení se svým manželem Karlem Štýrským (1590), dcerami Kateřinou Reneou (1595) a Gregorií Maxmiliánou (1597) ve Štýrském Hradci. Ve všech případech si všímala především způsobů a obsahu komunikace zbožné vdovy při rozesílání smutečních oznámení a zvaní pohřebních hostů, při vlastní organizaci pohřebního průvodu a posledního rozloučení ve štýrské metropoli. Po argumentační stránce autorka velmi přesvědčivě doložila, že arcikněžna při pořádání smutečních slavností po smrti svého manžela a obou dcer postupovala v souladu s katolickou pohřební tradicí Habsburků, usilovala o představení jejich zbožnosti a politického odkazu, který pronikal prostřednictvím použitých symbolů při posledních rozloučeních do paměti pozůstalých. Katolická identita nebožtíků se stávala během smutečních obřadů součástí dynastické paměti.

Zatímco v předchozích dvou částech vycházela Julia Hodapp především z vý-

sledků vlastního bádání, ve třetím oddílu své knihy, v němž se zabírala představami arcikněžen Magdaleny, Markéty, Heleny, Alžběty a Marie o místech jejich posledního odpočinku v Hallu, Vídni a Seckau, shrnula především dosavadní poznatky odborné literatury, které obohatila o dílčí zjištění z vlastního studia pramenů. Za cenné považují její úvahy o váhání někdejší francouzské královny Alžběty nad uvažovaným pohřebním místem v chrámu svatého Štěpána a její konečné rozhodnutí pro skromné pohřebiště ve vídeňském klášteře klarisek, jehož zřízení osobně prosadila. Ocenění si zaslouží autorčino pátrání po místech uložení srdcí a dalších vnitřních orgánů Karla Štýrského i jeho manželky. Představení zdánlivě známého tématu směřovalo rovněž ve třetím oddílu recenzované knihy k argumentačně hluboko podloženým závěrům, které se týkaly role rakouských arcikněžen při posilování katolické zbožnosti jako pilíře dynastické paměti Habsburků.

Jasně vnitřní členění knihy, srozumitelná a bohatě doložená argumentace, přesné vyjadřování a vědecky přínosná interpretace nových poznatků tvoří základní rysy recenzované rozpravy Julie Hodapp, které se podařilo historickoantropologickou optikou genderu uchopit badatelsky závažné téma, jež dlouhodobě zůstávalo v habsburských dějinách druhé poloviny 16. a počátku 17. století stranou pozornosti. Autorka jednoznačně prokázala, že historickoantropologické přístupy obohacené o teoretická východiska konceptů symbolické komunikace představují jednu z badatelsky nosných a vědecky perspek-

tivních cest nejen k poznání myšlenkových světů představitelů a představitelů habsburské dynastie, ale nabízejí žádoucí metodologický směr k uchopení konkrétního obsahu obecně vymezených pojmů, k nimž patřily v případě recenzované knihy zvláště konfesionalizace, katolicismus, dynastická tradice a paměť.

Nezávisle na Julii Hodapp se vydal obdobnou metodologickou cestou prostřednictvím výzkumů sociálních sítí na habsburských dvorech druhé poloviny 16. století český historik Pavel Marek ve své práci o pernštejnských ženách, jenž na rozdíl od autorky recenzované knihy však nekladl prvoplánově důraz na optiku genderu.¹ Oba autoři představili v souladu s dynastickou pamětí rezidence a jiná sídla Habsburků jako střediska katolické zbožnosti a místa politické, kulturní a náboženské komunikace i symbolické reprezentace jednotlivých osobností z rakouské a španělské větve rodu. Ve vědeckých přístupech k dějinám Habsburků v raném novověku jde o metodologické směřování, jehož stoupenci ještě rozhodně neřekli poslední slovo navzdory tomu, že se často vracejí k tématům, jež poprvé hlouběji pronikla do dílen historiček a historiků již před několika desetiletími, zvláště k symbolickému významu svateb, pohřbů, vjezdů a jiných slavností.

Václav Bůžek

Pavel MAREK, Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2018, 495 s., ISBN 978-80-7422-641-0.

Pavel Marek sepsal výjimečnou práci o ženských příslušnicích pernštejnského rodu. Kniha je přínosná hned z několika důvodů. V prvé řadě jednoznačně posouvá dál dosavadní bádání o tomto tématu. Na první pohled by se mohlo totiž zdát, že otázka pernštejnských žen je poměrně dobře zpracovaná. Sám autor poukazuje na dřívější bádání zejména Josefa Janáčka,¹ Petra Vorla² či Marie Ryantové.³ Ti však ve skutečnosti věnovali větší prostor pouze Polyxeně Lobkovické z Pernštejna a částečně její matce Marii Manrique de Lara, ostatní ženské příslušnice rodu zůstávaly často jen pouhým výčtem jejich dcer. Přitom, jak ukazuje autor, právě ony sehrály důležitou úlohu při vytváření rozličných sociálních vazeb, které plnily důležitou roli v budování výjimečného místa Pernštejnů ve středoevropském habsburském soustátí ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Pavel Marek přiznává, že záměrně méně prostoru věnoval Polyxeně, ale o to více badatelské radosti mu přinášelo objevování neznámého materiálu o jejich sestřích.

S tím souvisí další z kladů recenzované práce. Pavel Marek totiž na české poměry

¹ Pavel MAREK, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018. Srov. mou recenzi v Českém časopisu historickém 117, 2019, s. 181–186.

² Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987.

³ Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012.

⁴ Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha 2016.

netradičně zasadil svou knihu do obrovského množství zahraničních pramenů. Vypočítává celkem 30 archivů a knihoven v osmi zemích a připomíná další pramenové možnosti, které se mu z různých organizačních a technických důvodů nepodařilo využít. Kromě velkého institucionálního záběru Pavel Marek dokáže využít rozličné typy písemných pramenů, ačkoliv hlavní roli stále hraje korespondence, se kterou dlouhodobě pracuje.

Třetí z důvodů, proč lze Markovu práci považovat za velmi zdařilou, je její metodologické pojetí. V prvé řadě je práce o Pernštejnkách poutavé čtení. Pavel Marek napsal čtivé vyprávění, ve kterém se čtenář může nechat nést životními osudy protagonistek či většími nebo menšími exkurzy do dobových reálií. Tento půdorys ovšem obohacuje metodologickými otázkami zejména optikou historické antropologie a sociálních dějin. Osudy perňštejnských žen jsou tak prostředkem, jak poznat mechanismy budování sítě sociálních vztahů, jak se dozvědět o genderově chápaném ženském a mužském světě nebo jak vnímat a interpretovat dobové rituály. Sympatické je, že tyto metodologické přístupy jsou přirozenou součástí vyprávění a nejsou pojaty účelově. To, že Pavel Marek nepíše pouze biograficky pojaté pojednání o perňštejnských ženách, ostatně vysvětluje hned v úvodu, kde si za cíl klade popsat charakter vazeb, které si utvářely k ženským a mužským příslušnicím habsburského rodu. Tím naznačuje poslední ze svých teoretických přístupů, totiž bádání o organismech panovnických dvorů raného novověku.

Kniha je rozdělena do tří kapitol. První se nazývá *Cisářovna důvěrnice* a je téměř výlučně věnována Marii Manrique de Lara. Je zjevné, že tu Pavel Marek považuje za stěžejní postavu mezi Pernštejkami a připisuje jí zásluhy o zasazení Pernštejnů do mezinárodních souřadnic tehdejšího habsburského soustátí. Jak už bylo řečeno výše, autor se nebojí biografické metody, sleduje životní osudy šlechtičny, přidává genealogické přehledy, ale zároveň je jeho vyprávění exkurzem do mnoha oblastí tehdejší doby. Na životních osudech Marie Manrique tak představuje sňatek, který uzavřela s Vratislavem z Pernštejna, věnuje se jejímu rodinnému životu a vztahu k manželovi včetně pocitů odloučení, nevynechává ani vztah ke své původní rodině. Marie Manrique je zároveň představena jako matka, přičemž důležitou roli, kterou si zároveň otevírá cestu k dalším částem knihy, připisuje Pavel Marek porodům a zejména křtinám jako rituálům, jež vytvářely a potvrzovaly síť sociálních vztahů. Stranou pozornosti nezůstaly ani otázky spojené s výchovou perňštejnských dětí včetně sledování jejich biologického růstu na základě dochované korespondence. Pavel Marek se také věnoval Marii Manrique jako hospodyně a zbožné ženě. Je příznačné, že kapitolu o ní zakončil zamyšlením nad způsoby, kterými budovala a udržovala rodinné a klientské vztahy.

Druhá kapitola se nazývá *Nevěsty* a postupně představuje dcery Marie Manrique a Vratislava z Pernštejna – Alžbětu, Janu, Luisu, Františku, Polyxenu a Bibianu. Autor i zde využívá biografickou metodu, ale postupně se životní osudy jednotli-

vých příslušnic rodů prolínají. Jednotlivé Pernštejnky poté Markovi sloužily jako příklady různých strategií, které bylo možné použít při jejich prosazování se v soudobé společnosti, a také k postižení některých kulturních vzorců doby. Alžběta tak ukazuje na způsob budování rodových aliancí a vytváření vazeb k habsburskému rodu, avšak stranou nezůstává ani její manželské soužití a strategie prosazení se v manželství s Albrechtem s Fürstenberka. Na příkladu cesty Jany a Luisy dokázal Pavel Marek sledovat každodennost raně novověkého cestování, jazykové schopnosti mladých šlechtičen a jejich vnímání cizího prostředí. Janu poté představil jako prostřednicí mezi českou šlechtou a habsburským dvorem, zejména Marií Habsburskou. Zatímco Luisa reprezentuje příklad života mimo manželství, Bibiana a její sňatek s Francescem Gonzagou zastupuje manželství na základě citového souznění. To vše Pavel Marek sleduje v širokých souřadnicích mezinárodní i domácí politiky, na scéně zalidněné množstvím osob, které tuto politiku více či méně viditelně vytvářely. V tom tkví další z předností práce Pavla Marka, protože v mnohých případech otevírá tyto vztahy pro české prostředí poprvé.

Zatímco druhá kapitola začíná úmrtím Vratislava z Pernštejna, poslední, nazvanou *Dědičky*, naopak uvádí skon Marie Manrique de Lara. Text dále sleduje životní osudy jednotlivých dcer Marie Manrique. Dědictví z názvu kapitoly však není chápáno pouze ve smyslu majetkovém, ale i v odkazu zprostředkování vazeb mezi perňštejnským rodem a rakouskými

i španělskými Habsburky, který její dcery dále následovaly. Platí to, co v předchozí kapitole. Pavel Marek Pernštejnky představuje ve víru politických událostí v českých zemích i v Evropě. Jejich životní osudy jsou těmito událostmi spoluurčovány, ale ony je svým postavením i aktivitami také dotvářely. V případě českého prostředí se Marek vrací ke svému konceptu ztráty starého světa, který ve vzájemné korespondenci sledovali Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a jeho žena. Pražský perňštejnský salón druhé poloviny 16. století poté autor pomyslně přenáší do Madridu, kde si podle jeho slov Pernštejnky v první polovině 17. století udržovaly velmi silné postavení. To s bezpečnou znalostí její korespondence ukazuje na osobě Luisy, která hrála důležitou zprostředkující roli mezi střední Evropou a Pyrenejským poloostrovem.

Pavel Marek napsal velmi zdařilou práci, v níž české historiografii představil doposud pouze mlhavě známé osudy dcer Marie Manrique de Lara a Vratislava z Pernštejna. To mohl učinit pouze díky ohromnému badatelskému úsilí a znalosti zejména zahraničních archivů a pramenů. V neposlední řadě jeho práce není „pouze“ biografickým přístupem, ale přináší mnohé metodologické, teoretické i kontextuální přesahy.

Pavel Král

Anna MUR I RAURELL, „La mancha roja“ y „La montaña blanca“. Las órdenes militares de Santiago, Calatrava y Alcántara en Centroeuropa antes

y después de 1620 (s. XVI-XVII), Praha, Editorial Karolinum 2018 (= Ibero-
-americana Pragensia Supplementum 45),
475 s., ISBN 978-80-246-3472-2.

Výzkum dějin hispánských vojenských církevních řádů Alcántara, Calatrava a Santiago od svého založení ve 12. století do současnosti tvoří nedílnou součást především španělské historiografie. Činnost zmiňovaných kongregací se však neomezovala výhradně na Pyrenejský poloostrov a hranice Španělského království. Jejich vliv zasahoval rovněž do dalších koutů světa, středoevropský prostor nevyjímaje. Právě tímto směrem, kterému dosavadní bádání věnovalo spíše okrajovou pozornost, se vydala autorka anotovaného pojednání Anna Mur i Raurell. V obsáhlé knize předložila komplexní shrnutí svého více než třicetiletého výzkumu v rozličných evropských archivech a knihovnách.

Samotný výklad je rozdělen do sedmi obsáhlých tematických celků. Jednotlivým kapitolám předchází úvodní stať, v níž autorka shrnula dosavadní bádání, okomentovala dochovanou heuristickou základnu, naznačila vlastní metodologická východiska a stručně shrnula dějiny španělských vojenských církevních řádů. Těžiště práce tvoří prozopografická analýza 114 členů výše uvedených kongregací původem ze střední Evropy. Na základě prostudovaných pramenů mohla poznat, jakou roli hrála daná osoba v rámci konkrétního řádu. Současně neváhala nastínit jejich biogramy. V nich se pokusila vedle základních životopisných dat zmapovat činnost těchto jedinců ve vztahu ke Španělskému

království a jejich podíl na prosazování prohispánské politiky ve středoevropském prostoru.

Jednotlivé kapitoly knihy svým chronologickým vymezením kopírují období vlády císařů Římsko-německé říše od Karla V. a Ferdinanda I. po Leopolda I. Anna Mur i Raurell se nijak nezatežovala zevrubným popisem dějin a fungování základních správních a politických mechanismů zmiňovaných institucí s alcántarským, calatravským a svatojakubským křížem ve znaku, ale zaměřila se na ty stránky života, které doposud většinou zůstávaly stranou zájmu historiček a historiků, jež se zabývali tímto tématem. Především je třeba vyzdvihnout autorčin pokus o sociální, strukturální a funkční analýzu skupiny osob původem z podunajské monarchie a Římsko-německé říše, které se staly příslušníky španělských vojenských církevních řádů. Současně si kladla otázky ohledně specifických strategií a praktik sociální distinkce, pomocí nichž se zmiňovaní jedinci vymezovali vůči zbytku tehdejší společnosti. Členství Středoevropanů v uvedených vojensko-církevních korporacích vnímala především jako prostředek upevnování mocenského vlivu hispánské monarchie v tomto geograficky odlehleém prostoru. Ruku v ruce s tímto procesem docházelo k širšímu pronikání hospodářských, kulturních, náboženských a politických prvků a představ do střední Evropy. Dlouhý časový záběr knihy od roku 1516 do počátku 18. století navíc Anně Mur i Raurell umožnil zachytit jistou proměnu vnímání vlastnictví uvedených řádových rouch v očích (urozených) jedinců z po-

dunajské monarchie a přilehlých zemí. Ta z velké části reflektovala velmi složité mocensko-politické vztahy mezi oběma větvemi habsburského rodu, které v průběhu 16. a 17. století prošly bouřlivým vývojem.

Práce Anny Mur i Raurell ukazuje jednu z cest, jak přistupovat k probíhajícímu evropskému výzkumu hospodářského, kulturního a náboženského transferu mezi románskými zeměmi a střední Evropou na prahu novověku. Autorka rovněž načrtla dosud nepoznaný obraz části španělsko-středoevropských vztahů předmoderní doby. Také je třeba vyzdvihnout skutečnost, že jako jedna z mála dokázala překonat obvyklou jazykovou bariéru, jež panuje mezi středoevropským dějepiscetvím na jedné straně a západoevropským a americkým na straně druhé. Díky tomu mohla ve svém pojednání zohlednit cenné poznatky, kterých dosáhli čeští, němečtí či rakouští badatelé, a neomezila se výhradně na práci s anglicky a španělsky psanou literaturou.

Rostislav Smíšek

Jiří DAVID, Nechtěné budování státu. Politika, válka a finance na Moravě ve druhé polovině 17. století, Brno, Matice moravská 2018 (= Knižnice Matice moravské 46), 337 s., ISBN 978-80-87709-21-4.

Po prostudování vynikajícího úvodního pojednání o historiografickém, teoretickém a metodologickém ukotvení badatelského tématu, které zaobírá celou pětinu

z celkového rozsahu knihy, bylo možné v jednotlivých kapitolách recenzované rozpravy očekávat vyčerpávající a především srozumitelné odpovědi na dvě základní otázky. Zatímco první souvisela s oficiální reakcí stavovské reprezentace Moravy na sílící fiskální tlak ze strany habsburského dvora, druhá směřovala k projevům finanční každodennosti, které určoval koloběh válečných událostí. Hledání odpovědí na obě položené otázky mělo Jiřímu Davidovi v recenzované knize ukázat interpretačně nosný směr uvažování o roli stavovské politiky při budování státu na Moravě ve druhé polovině 17. století, který zařadil do kontextu probíhajících evropských diskusí o povaze absolutismu.

Aby autor splnil vytčené vědecké cíle, učinil neobyčejně hluboký ponor do nevydaných pramenů v mnoha archivech a prostudoval rozsáhlý soubor domácí a zahraniční odborné literatury, v němž však postrádám další práce zvláště z posledních dvou let a odkazy na výsledky nejnovějších výzkumů obdobného tématu od Stephana Sander-Faese, který zvolil metodicky odlišný přístup. Autor recenzované práce se velmi pracnou cestou dopracoval při časově a koncepčně náročném výzkumu k řadě dílčích poznatků, s nimiž si však nedokázal podle mého názoru v syntetické fázi svého vědeckého úsilí při promyšlení skladby knihy jako celku a zvláště v pojetí výkladu obsaženém v jednotlivých kapitolách beze zbytku poradit.

Z hlediska srozumitelnosti a argumentační přesvědčivosti celé knihy bych uvítal, kdyby autor bezprostředně za obsáhlý úvod nejprve zařadil pojednání o berních systé-

mech na Moravě a proměnách berní praxe. Teprve následně by mohly vyniknout jeho poznatky o jednotlivých typech daní, určování jejich výše, výběru a využití, ať šlo o kamerální, militární, spotřební a mimořádné berně, které se projednávaly při zasedání zemských sněmů. Přestože autor nahlížel ve svém výkladu berní zatížení především optikou politické komunikace mezi stavovskými reprezentacemi na Moravě a centrálními institucemi císařského dvora, proč pracně zjištěné číselné údaje nepředstavil v přehledných tabulkách, jejichž vypovídací hodnotu by jistě dokázali s odstupem času ocenit také další badatelé? Sotva autor rozehrál na stránkách své knihy podstatnou myšlenku, zpravidla ji nedokončil a argumentačně nepodložil, odbíhal od hlavní linie výkladu jinam, spíše výjimečně se dopracoval k dílčímu shrnutí, vyhýbal se opakování souvislostí, které jsou však pro pochopení náročného obsahu rozpravy nezbytné. Ačkoliv dochované účetní prameny autorovi neumožnily, aby se hlouběji ponořil do skladby výdajů financovaných z berní, do jejich proměny v čase a zvláště do daňových dluhů, nedomnívám se, že natolik závažné téma lze vyčerpávat na pouhých dvaceti stranách se dvěma tabulkami. Poslání kapitoly o sociálním rozměru zemského stavovství a její vědecký přínos k poznání politických dějin Moravy mi bohužel zůstaly naprosto utajeny. Její text s podivným názvem nepřináší po obsahové stránce nic, co by nebylo ve starší i novější odborné literatuře všeobecně známé. Také o jejím zařazení až mezi závěrečné kapitoly rozpravy mám vážné pochybnosti.

Navzdory uvedeným výhradám posouvá práce Jiřího Davida, věnovaná souvislostem politiky, války a berního zatížení při budování sociálních a institucionálních struktur stavovského státu na Moravě ve druhé polovině 17. století pod tlakem habsburského centralismu, dosavadní bádání vpřed. Současně však ukazuje, jaká témata, jimž se autor věnoval při výkladu o fungování raně novověkého státu, vyžadují mnohem hlubší výzkum. S ohledem na pojetí obsahově vyvážené úvodní kapitoly výrazně motivačního střihu, která by si zasloužila samostatné vydání jako studie v některém ze světových jazyků, však zůstaly konkrétní badatelské výsledky Jiřího Davida za vědeckým očekáváním. K tomu přispěla nevhodně uspořádaná kompozice práce, nepromyšlené proporce jednotlivých kapitol, nedotažená argumentace, povrchní interpretace získaných poznatků a autorův málo srozumitelný způsob jakéhosi náznakového vyjadřování. Všudypřítomná snaha autora o nadhled ve výkladu zvoleného tématu se zdá být pro pochopení textu jeho knihy velkým úskalím. Toho se bohužel nevyvaroval ani v krátkém závěru o rozsahu překračujícím pouhých pět stránek, v němž se mu nepodařilo jasně a výstižně na velmi malém prostoru shrnout podstatná zjištění ze svého dlouholetého a vědecky závažného výzkumu, k němuž se česká historická věda nepochybně bude opakovane vracet. Využití práce zahraničními badateli brání především pojetí a rozsah anglického resumé, pro které autor vyčlenil pouhé dvě stránky textu.

Václav Bůžek

Ere NOKKALA, From Natural Law to Political Economy: J. H. G. von Justi on State, Commerce and International Order, Wien–Zürich, LIT Verlag 2019, 205 s., ISBN 978-3-643-91035-6.

Německé osvícenství platilo dříve za méně radikální, racionální i politicky angažovanou variantu evropského osvícenství. Předpokládalo, že němečtí osvícenci nebyli samostatným mysliteli, nýbrž jen přísluhořící absolutistických panovníků. Platilo to především pro kameralistiku, která bývá i v našich učebnicích líčena jako ekonomická věda, jejímž cílem bylo jen naplnit panovnickou pokladnu. Finský historik Ere Nokkala se ve své dlouho připravované knize snaží těmto stereotypům vzepřít a ukázat německé osvícenství jako hnutí plně integrované do evropských diskuzí, jehož představitelé měli reformní politické cíle. Navazuje při tom na starší práce svého učitele Hanse Ericha Bödekeru, ale přesto lze považovat za příznačné, že takto otevřeně orientovanou knihu napsal cizinec. Němečtí historici osvícenství mají stále ostych svou minulost pozitivně hodnotit a přiznat svému osvícenství v evropských dějinách místo, které mu náleží.

Nokkala se v knize soustředí na dílo kameralisty Johanna Heinricha Gottloba von Justi, který začal akademickou kariéru na vídeňském Theresianu a svou koncepcí ovlivnil i Josefa Sonnenfelse. Justi býval dříve považován za nepůvodního napodobitele Montesquieua. Tento názor změnila již průkopnická práce Ulricha Adama z roku 2006, který ho představil jako samostatného myslitele,

jenž zastával mnohem radikálnější názory na společnost než jeho francouzský vzor. Nokkala pojal svůj výklad jako ucelenou interpretaci, která postupuje systematicky od Justiho názorů na člověka (pojetí štěstí), přes jeho názory na stát (metafora stroje), až po jeho vidění mezinárodních vztahů. Ze všeho nejdřív se ale věnuje Justiho přínosu pro vznik kameralistiky jako univerzitní vědecké disciplíny. Zastává názor, že teprve s transformací v akademický obor se kameralistika stala nástrojem pro praktickou změnu společnosti. Kvůli tomu jej bohužel zajímá Justiho biografie jen v úvodních fázích života, jinak jí mnoho pozornosti nevěnuje. O to větší úsilí zaměřil na snahu vystihnout Justiho vědeckou koncepci. Tato úloha je ztížena tím, že Justi byl dobrodruh, který psal často na objednávku. Přesto se Nokkala domnívá, že v jeho díle lze najít ne sice koncepční koherenci, ale jisté prolínající se motivy.

Oproti starší historiografii Nokkala tvrdí, že Justiho kameralistika byla jakýmsi rozvíjením teorií přirozeného práva, ale ne racionalistického pojetí Christiana Wolffa, nýbrž vášnivého pojetí, které zastávala skupina výstředních profesorů na univerzitě v Göttingen, na níž Justi působil v letech 1755–1757. Tento pobyt pro něj měl být klíčový. Justi se zde seznámil s dílem Johanna Christiana Claprotha, Johanna Jakoba Schmausse a skrze něj také s dílem skeptického Johanna Friedricha Hombergka zu Vach. Tyto myslitele označil již italský historik Merio Scattola za školu instinktivního přirozeného práva. Justi tedy vůbec nena-

vazoval na Wolffa, nýbrž na Schmausse. V důrazu na odlišení od Wolffa se Nokkalova kniha nejvíce liší do knihy Ulricha Adama, který Justiho vymezoval vůči Montesquieuovi. Podle Nokkaly vytvořil Justi empirické pojetí společnosti a státu, které se snažilo dát lidem podněty pro podnikavost tím, že jim stát vytvoří jistou sféru svobody. S tím souvisel také Justiho důraz na přirozená práva, která však chápal jako přirozené projevování instinktů, a ne jako právní normy.

Justi dle Nokkaly vytvořil obraz komerční společnosti, kde jsou lidé popoháněni k vyšším výkonům snahou po společenském vzestupu. V podstatě pak Justi vypadá jako středoevropský Adam Smith. Nejvhodnější formou státu byla pro tento obraz společnosti smíšená monarchie, za jejíž vzor považoval Anglii a trochu také Čínu. V názorech na uspořádání mezinárodních vztahů Nokkala znovu ukazuje Justiho jako vědce, který se chtěl odlišit od Wolffa, a proto odmítl jeho představu o tom, že by se státy měly spojit do celosvětové civitas maxima. Namísto toho Justi zastával názor, že státy musejí zůstat odděleny. K míru jim v Evropě pomůže spíše utužování obchodních vztahů. Nokkala tedy vidí Justiho jako jakousi alternativu k Wolffově představě státu, která byl založena na přísné logických dedukcích z nejvyššího imperativu. Naskýtá se ovšem otázka, zda tato odlišnost nebyla dána tím, že krameristika neboli Policey-Wissenschaft se zabývala situací po společenské smlouvě a měla zkoumat stát takový, jaký opravdu je.

Ivo Cerman

Josef FÖRSTER (ed.), Admodum Reverende, Religiosissime ac Eximie P. Rector! Korespondence mezi Mikulášem Adauktem Voigtem a Gelasiem Dobnerem, Dolní Břežany, Scriptorium 2018, 144 s., ISBN 978-80-88013-68-6.

Knihou klasického filologa Josefa Förstera zasazuje do historického kontextu obsah korespondence dvou předních českých vědců osvětské epochy, Mikuláše Adaukta Voigta a Gelasia Dobnera. V latinském originále a českém překladu jsou v práci edičně zpřístupněny dopisy, které Dobnerovi Voigt odeslal mezi rokem 1770 a polovinou osmdesátých let 18. století.

Na začátku první kapitoly úvodní studie autor shrnuje prameny a literaturu, které je možné využít pro poznání života a díla Mikuláše Adaukta Voigta. Soustředí se zejména na evidenční a narativní prameny k dějinám řádu piaristů, ve kterém působili oba korespondenti. Absence Voigtovy literární pozůstalosti moc jiných možností ani nenabízí. Po těchto spíše informativních podkapitolách přechází ke stručnému nastínění Voigtovy kariéry, přičemž má neustále na paměti i životní osudy jeho řádového spolubratra Gelasia Dobnera. V místech, ve kterých se životy obou vědců protínaly, propojuje i jejich biogramy a naznačuje Dobnerův vliv na výběr témat Voigtova vědeckého zájmu, zejména numizmatiky.

Z Voigtových děl však editor věnoval pozornost jeho stěžejním pracím *Effigies virorum eruditorum a Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*. V prvním případě šlo o slovník významných umělců, vědců

a mecenášů, jejichž stopy zůstaly v českém kulturním a vědeckém životě. Dílo, na kterém se vedle Voigta podíleli i další osvícenští intelektuálové, si úspěšně kladlo za cíl vystavět základ pro dějiny vzdělanosti českých zemí. Základním kamenem pro budoucí dějiny české literatury a duchovní kultury se měl stát také časopis *Acta litteraria*, ze kterého byly otištěny jen první dva díly, třetí zůstal v rukopise. Na stránkách periodika měla být evropská odborná obec pravidelně informována o bohemikální literatuře od středověku do současnosti.

Zatímco první kapitola Försterovy knihy byla věnována Voigtovu životu a vědeckému dílu, druhá se soustřeďuje na témata editovaných dopisů. Voigt si s historiografem Dobnerem dopisoval zejména o odborných otázkách. Z korespondence a dalších pramenů je zřejmé, že právě Dobner přivedl Voigta ke studiu numizmatiky, které vyvrcholilo rozsáhlým dílem *Popis českých mincí*. Z vědeckého života lze editovanou korespondencí doložit kritický vztah Voigta k práci benediktína Magnoalda Ziegelbauera, který publikoval dílo podobné jeho *Effigies*. K tématům dopisů patřila i Dobnerova ediční činnost, kromě jiného také práce na vydávání řady *Monumenta historica Bohemiae*. V malé míře obsahují dopisy i reakce na dobové polemické diskuze mezi osvícenskými vědci, které se týkaly edičních zásad a metodiky pro zpřístupňování nejstarších písemných památek z našeho území. Někdy přitom poukazují také na konkurenční boj mezi vědci a rozkrývají tím pozadí formování české vědy v poslední třetině 18. století. Tématem, které nepatří mezi odborné dispute, jsou reakce

na události spojené s josefinskými reformami, konkrétně s rušením některých klášterů, k nimž se Voigt stavěl odmítavě.

Sedmnáct Voigtových dopisů dochovaných v pozůstalosti Gelasia Dobnera je v knize zpřístupněno formou vědecké edice. Svým obsahem dávají prostřednictvím rozprav stěžejních zástupců osvícenské vědy nahlédnout do období formování kritického dějepisectví, vědeckého života a počátků národního obrození. Součástí práce je i barevná příloha s vyobrazeními míst některých Voigtových působišť, fotografická reprodukce začátku prvního z editovaných dopisů, nechybějí ani podobizny Gelasia Dobnera a mecenáše tehdejších vědců, litoměřického biskupa Emanuela Arnošta z Valdštejna. Sám Voigt je spolu s dalšími učiteli vyobrazen na obálce knihy. Církevní dráhu Mikuláše Adaukta Voigta na závěr shrnuje tabulka s přehledem jeho řadových funkcí a působišť.

Michal Morawetz

Ilsebill BARTA – Marlene OTT-WODNI – Alena SKRABANEK, Repräsentation und (Ohn)Macht. Die Wohnkultur der habsburgischen Prinzen im 19. Jahrhundert – Kaiser Maximilian von Mexiko, Kronprinz Rudolf, Erzherzog Franz Ferdinand und ihre Schlösser, Böhlau Verlag Wien, Wien-Köln-Weimar 2019, 748 s., ISBN 978-3-205-20035-2.

Výzkum šlechtických rezidencí má v evropském dějepisectví dlouholetou tradici. Historici přitom hojně využívají také umělecko historické výstupy, které představují

důležitý pramen poznání stavební a umělecké stránky šlechtických sídel. Na rozdíl od svých předchůdců, kladoucích důraz na detailní popisy dochovaných artefaktů, usilují současní historici umění o uchopení badatelského tématu v širším kulturním a společenském kontextu. Naznačený přístup zvolily také Ilsebill Barta, Marlene Ott-Wodni a Alena Skrabanek, které obrátily svou pozornost k problematice bydlení příslušníků habsburské dynastie druhé poloviny 19. století. Publikace nabízí možnost komparace několika typů habsburských sídel v různých evropských i mimoevropských zemích, když zachycuje jejich stavební a architektonický vývoj, vnitřní členění, vybavení a výzdobu interiérů. Čtenář může sledovat rozdíly v kultuře bydlení Habsburků v závislosti na historii, funkci a geografické poloze stavby.

Rakouské autorky zvolily logickou koncepci tvořenou třemi níže popsanými tematickými bloky. Jednotlivé kapitoly se zabývají sídly několika rakouských arciknížat žijících v 19. věku, která kromě sounáležitosti k vládoucí dynastii spojuje ještě jedna skutečnost, jíž je tragická smrt. Každý z nich měl odlišný životní styl a politickou kariéru, což se do určité míry zrcadlilo také v podobě jejich sídel, za jejichž zdmi se odehrával každodenní život těchto mužů a jejich rodin.

V úvodu Ilsebill Barta představila pozadí projektu, jehož výstupem je recenzovaná publikace, nastínila obsah knihy a upozornila na dosud nevyužitá bohatství rakouských muzeí, plných uměleckých děl, mobiliáře a rozmanitých osobních sbírek, kterými se dotčení Habsburkové obklopovali.

První část sepsaná Marlene Ott-Wodni se věnuje sídlům Maxmiliána I. Mexického (1832–1867), mladšího bratra rakouského císaře Františka Josefa I., který se roku 1864 stal mexickým císařem. Autorka nejdříve představila samotného aktéra a následně jednotlivé objekty, v nichž v průběhu svého života pobýval. Jde o vilu Maxing ve Vídni vystavěnou roku 1850 v takzvaném švýcarském slohu a určenou jako letní dům pro mladého prince. Následuje reprezentativnější italská vila Lazarovich a přímořský zámeček Miramare v Terstu, který v první polovině šedesátých let 19. století sloužil jako hlavní sídlo Maxmiliána a jeho ženy Charlotty Belgické. V poslední kapitole se autorka zabývala Maxmiliánovými mexickými rezidencemi, v nichž žil po přijetí císařské koruny. Stranou pozornosti nezůstal ani nerealizovaný projekt přestavby kláštera na císařský palác na ostrově Lokrum v chorvatském Dubrovniku.

Na druhé části, jež je věnována koruněmu princí Rudolfovi (1858–1889), se podílely Marlene Otto-Wodni a Alena Skrabanek. Po úvodní krátké biografii následuje zevrubná charakteristika prostoru vídeňského Hofburgu, kde vyrůstal a pobýval i po svém sňatku se Štěpánkou Belgickou v roce 1881. Rudolf na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století působil rovněž v Praze jako velitel 36. pěšího pluku. Jeho apartmán na Pražském hradě překypoval luxusem, byl vybaven zakázkově vyrobenými a exotickými předměty, což dokládají i inventární záznamy, které autorka kapitoly Alena Skrabanek ve zkráceném znění přímo citovala.

Poslední dvě statě se věnují Rudolfovým loveckým sídlům, zámku Mürszteg, kam princ jezdíval především v chladnějších měsících na lov tetřevů a kamzíků, a konečně usedlosti Mayerling, dějišti jeho smrti, dodnes opředené řadou otázek.

Třetí a zároveň nejobsáhlejší tematický okruh se zabývá sídly Františka Ferdinanda d'Este (1863–1914), který v průběhu svého života nechal většinu z nich zrekonstruovat tak, aby zachoval jejich historický odkaz a sídla zároveň odpovídala dobovým nárokům na bydlení. Jednotlivé příspěvky pocházejí z pera již zmíněných autorek, doplněné pojednáními Alfreda Benesche a Andrease Nierhausena. V této části nechybí představení interiérů zámků v jihočeském Chlumu u Třeboně a Konopiště. Když František Ferdinand roku 1900 uzavřel morganatický sňatek s Žofíí Chotkovou v Zákupech, využívali manželé konopišťský zámek jako své hlavní domovské sídlo v Čechách. Autoři nezapomněli ani na zahradu a rodinnou rezidenci Artstetten v Dolních Rakousích, jež se stala místem posledního odpočinku zavražděného arciknížete a jeho ženy. Velký prostor je v knize věnován také okázale zařízenému vídeňskému Belvederu, oficiálnímu sídlu následníka trůnu. Neschází ani představení příslušných loveckých zámečků Lölling, Blünbach a Eckartsau. Marlene Ott-Wodni se věnovala také projektu památkové obnovy renesančního Ambrasu, kterou však přerušila tragická smrt zadavatele a vypuknutí první světové války.

Publikaci uzavírá přehledný seznam firem, řemeslníků a architektů, jejichž práce se výrazně podepsala na podobě

exteriérů a interiérů sídel výše zmíněných příslušníků habsburské dynastie. Autorský kolektiv využil pestrou škálu dochovaných pramenů, od stavebních plánů, inventárních soupisů majetku až po malířská plátana, mobiliář a nádobí, jejichž reprodukce doprovázejí texty celé knihy. Jelikož však jde o umělecko-historickou syntézu bez hlubších interpretačních snah, nabízí se celá řada otázek, které si historici nad její četbou mohou klást. Tato skutečnost však nijak neubírá na kvalitách vědeckého zpracování publikace a jejím přínosu k problematice hmotné kultury a každodenního života příslušníků panovnické dynastie druhé poloviny 19. a počátku 20. století.

Anna Fišerová

Vladan HANULÍK (ed.), Porodila šťastně děvče... Porodní deníky čtyř porodních babiček z 19. století, Pardubice, Univerzita Pardubice 2017, 195 s., ISBN 978-80-7560-111-7.

Hana STOKLASOVÁ (ed.), Porodní bába? Asistentka? Porodní deníky z let 1898–1954, Pardubice, Univerzita Pardubice 2018, 317 s., ISBN 978-80-7560-196-4.

Problematika dějin porodnictví zkoumaná z perspektivy dějin mentalit, historické antropologie a gender history zahrnuje již dlouhou řadu výstupů včetně původních českých prací. Badatelé v ní vidí zrcadlo proměn celospolečenského diskurzu definujícího vztah k matce a dítěti i (ženskému) tělu obecně. Právě na jejím příkladě je velmi dobře patrná a dokumentovatelná proměna přístupu k tělu, zdraví a životu

člověka od raného novověku do současnosti. Profesionalizace porodnické péče od konce 18. století vedla k takřka úplné medikalizaci tohoto oboru, završené v polovině 20. století, a šla ruku v ruce s demografickými změnami daného období.

Česká historiografie se již mohla seznámit s podobou raně novověkého učeneckého diskurzu formulovaného na stránkách odborných pojednání o medicíně a porodnictví, které před několika lety zprostředkovaly edice Jany Ratajové a Lucie Storchové a monografie Hany Jadrné Matějkové. Proměnu oficiálního, normativního přístupu k (potenciálním) matkám a jejich dětem, tedy příštím občanům státu, představila Daniela Tinková. Dosud však chyběl pohled, který by přiblížil podobu porodnictví v jeho běžné každodenní praxi.

Tuto mezeru se pokusila zaplnit dvojdielná „edice“ porodních deníků, tedy dokumentů vedených zkušenými porodními bábami či asistentkami, které do nich zaznamenávaly údaje o porodech, při nichž asistovaly. Editované deníky pocházejí z let 1842–1954, tedy z doby před plošnou medikalizací (a maskulinizací) porodnictví přesunutého z domácností rodiček a rukou jim dobře známých porodních bab do nemocnic a kompetence lékařů. Záznamy pocházejí z pera žen, jejichž odbornost kromě vlastní mateřské zkušenosti formovalo vzdělání nabyté ve speciálních kurzech a především dlouholetá praxe v podmínkách vesnic a malých měst, kde osud dítěte i rodičky často závisely pouze na rozvaze přivolané báby.

Editoři obou svazků se snažili dopřát poznatku o životě a práci autorek všech zpřístupněných deníků. Díky tomu

se jimi předložené prameny mohou stát cenným východiskem nejen pro další výzkumy dějin porodnictví a péče o matku a dítě z hlediska genderu. Pro historickou demografii představují cenný doplněk při výzkumech porodnosti, poslouží i historikům sociálních dějin pro sledování úrovně zdravotní péče nebo společenské pozice porodních asistentek jako nositelek prvního vysokoškolsky kvalifikovaného ženského povolání.

Oba dva svazky se drží podobného formátu, kdy po stručné předmluvě následují kapitoly věnované jednotlivým deníkům a jejich autorkám, a celek uzavírají společné rejstříky a soupisy literatury. První díl editovaný Vladanem Hanulíkem představuje pouze čtveřici porodních bab působících převážně ve druhé polovině 19. století, tedy ještě v době, kdy bylo vedení porodních deníků pouze fakultativní. To se odráží i na velmi rozdílné podobě a rozsahu zkoumaných písemností, jejichž obsah se pohybuje od jednoduchého seznamu pacientek po podrobný medicínský popis náročnějších případů; jeden zápisník dokonce přechází v rodinné paměti. Dokumenty byly zpřístupněny *in extenso*, transkribované a v grafické úpravě co nejlépe vystihující předlohu.

Každému z deníků předchází studie popisující život a profesní dráhu jeho autorky a také prostředí, ve kterém působila. Množství informací zjistitelných o jednotlivých pisatelkách porodních deníků se samozřejmě lišilo a každý biogram je odlišný jak do rozsahu, tak i pokud jde o obsah. Kapitoly však nesou i poměrně výrazné známky individuálního stylu svých autorů,

což vzhledem k tomu, že se jedná o edici, jež by měla být jednotná a své autory spíše upozadit ve prospěch pramene, může být považováno za nedostatek.

Druhý svazek, jehož hlavní redaktorkou byla Hana Stoklasová, zpracovává podstatně větší objem materiálu. Přináší obraz porodnické praxe celkem osmnácti porodních asistentek, přičemž rozsah jejich dochovaných pozůstalostí se pohyboval od jednoho sešitku o jedenácti položkách po 26 deníků s úctyhodným počtem 1086 záznamů. Časové rozmezí 1898–1954 ohraničuje na jedné straně předpis příkazující vedení porodních deníků na standardizovaných předtisknutých formulářích, na druhé pak definitivní ukončení praxe domácích porodních asistentek, které měly napříště působit jen ve specializovaných zdravotnických zařízeních.

Porodní deníky této doby mají jednotnou podobu evidenčního pramene, který by bylo bezpředmětné prezentovat formou přepisu. Autoři jednotlivých kapitol, opět rozvržených podle konkrétních porodních bab, místo toho dochované deníky jednotným způsobem podrobně vytěžili a zjištěné údaje předložili v podobě slovních komentářů, tabulek a grafů. Rozboru záznamů o provedených porodech přitom vždy předeslali údaje o stavu dochování zpracovávaného deníku či deníků, charakteristiku lokality, v níž daná bába působila, a samozřejmě také informace o jejím životě a praxi získané výzkumem dalších archivních pramenů. Dlužno podotknout, že nesouměrnost kapitol předcházejícího svazku byla v tomto případě odstraněna a všechny oddíly jsou formálně jednotné a přehledně

členěné podle shodného klíče. Texty kromě zmíněných grafických příloh zajímavě doplňují i fotografie a skeny archivních dokumentů, i když vyobrazení formuláře porodního deníku hledá čtenář marně.

V obou případech autorské týmy odvedly dobrou práci, která přispěje k poznání počátků institucionalizované zdravotní péče o matku a dítě, bude použitelná pro historiky řady různých badatelských zaměření a má šanci oslovit i laické zájemce o dějiny rodiny či zdravotní péče.

Markéta Škořepová

Zdeněk NOVÁK – Roman ZÁMEČNÍK,
Zahrada Evropy – kritický katalog
výstavy, Praha, Národní zemědělské muzeum 2017, 119 s.,

ISBN 978-80-86874-93-7. Vydáno elektronicky, URL: <https://www.nzm.cz/veda-a-vyzkum/publikace/odborne-publikace>.

Od prosince 2017 do dubna 2018 se v prostorách opravené zámecké jízďárny zámku Lednice, která byla před několika lety adaptována na multifunkčního centrum, konala výstava mapující stavební, zahradní a hospodářskou činnost knížat z Lichtenštejna a ze Schwarzenberku. Výstupem této akce je tradiční katalog, v tomto případě vydaný elektronicky. Každý zájemce s přístupem k internetu má tak možnost si katalog prostudovat a následně i zdarma stáhnout. To je nepochybně v digitálním věku velké pozitivum, které se jistě za pár let stane standardem. Samotná výstava i katalog jsou jedním z výstupů výzkumného projektu *Kulturní krajina jako prostor*

pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století, podporovaného Ministerstvem kultury České republiky.

Samotnou strukturu práce není nutné blíže specifikovat. Textová část se zaměřuje na historii knížecího rodu Lichtenštejnů. Tomu odpovídá i úvod pojednávající o historii krajinné kompozice dnešního Lednicko-valtického areálu. Následuje kapitola *Zaměření a organizace výstavy* z pera Zdeňka Nováka, jež informuje vedle spoluautorů také o využitých archivních fondech či dalších výstupech daného projektu. Následuje výčet knížat z Lichtenštejna, v němž se neznámo proč prolínají česká a německá jména těchto knížat. Například titulek na s. 19 (podkapitola č. 3.1.3) zní Jan Adam Ondřej, ovšem již v první větě je zmíněn Johann Adam Andreas. To samé se opakuje u Antonína Floriána (3.1.4), jehož jméno je uváděno i v podobě Anton Florián. Po medailoncích knížat z Lichtenštejna následují významní stavební a krajinná architekti. Zde je opět možné se setkat s podivným tvarem jména architekta Carla Rudzinskeho, který je uveden jako Rudziński, ale také s nevyváženým poměrem informací k jednotlivým osobnostem. Je pochopitelné, že o Johannu Urbanovi, který působil od roku 1702 v knížecích službách jako zahradník,

není tolik informací jako o architektovi a stavebním řediteli Josephu Hardtmuthovi. Přesto se právě největší pozornost věnuje Hardtmuthovi i zahradnímu architektovi a hospodářskému radovi Bernardu Petrimu. Naopak architekti a stavební ředitelé Joseph (Georg) Kornhäusel či Franz Engel, jejichž stavby jako Apollónův chrám či Hraniční zámeček dodnes zdobí Lednicko-valtický areál, zcela chybí.

Před samotnou katalogovou částí následují *Stručné dějiny Zabrady Evropy*, opět z pera Zdeňka Nováka.¹ Rozšířenou verzi kapitoly autor publikoval jako samostatnou monografii, v níž vycházel ze svých starších studií.² Nejhodnotnější část publikace představuje katalog rozdělený pro lepší přehlednost na jednotlivé části *Zámek Lednice, Zámecká zahrada v Lednici, Zámek Valtice, Zámecká zahrada ve Valticích, Voluptuární stavby v krajině a Mapy a plány panství*. Čtenář se tak může seznámit s vybranými mapami a plány, aniž by musel procházet jednotlivé archivní fondy v jednotlivých tuzemských i zahraničních institucích. Autoři vybrali skutečně reprezentativní prvek ve vztahu k Lednicko-valtickému areálu. Bohužel i zde došlo k několika nepřesnostem v podobě uvádění současných signatur či inventárních čísel.³

¹ Zdeňk Novák ET COL., *Zahrada Evropy: osudy zahradního umění na Moravě pobeledem 21. století*, Praha 2017.

² Zdeňk Novák, *Zámecká zahrada*, in: Emil Kordiovský (ed.), *Městečko Lednice*, Brno 2004, s. 432–441; též, *Dědictví staletých vlivů knížat z Lichtenštejna na zahradní kulturu a krajinu českých zemí*, Časopis Matice moravské 132, 2013, Supplementum 4, s. 105–140.

³ Plán variantního návrhu zahradního průčelí klasicistní přestavby zámku v Lednici, patrně hostinského křídla, (s. 73) není uložen v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA), Lichtenštejnský stavební úřad Lednice (F 115) pod sign. č. 3083, ale č. 2527. Půdorys zámeckého divadla

Dílo uzavírá tradičně závěr s anotací v německém a anglickém jazyce a seznam použitých pramenů a vybrané literatury. Případné autorství a datace map a plánů je otázkou dalšího výzkumu a diskuze. I přes několik drobných nepřesností, se kterými si zkušený badatel nepochybně poradí, jde o kolektivní práci, která stojí za prostudování. A to nepochybně i z toho důvodu, že práce vyšla v elektronické podobě a je tedy snadno a zdarma dostupná široké skupině zájemců o danou problematiku. Neboť, jak napsali sami autoři, *„originály jsou uloženy v několika institucích, jejich dostupnost je časově náročná a je limitována pravidly nakládání s archiváliemi. Digitalizáty obsahují všechny údaje potřebné pro badatele z řad krajinářských architektů, urbanistů a památkářů zaměřených na péči o historické zahrady a kulturní krajinu a dalších zájemců a jsou dostupné od nynějška on-line“*.

Kritický katalog uskutečněné výstavy je tak na jedné straně vhodným doprovodným materiálem k Novákové citované monografii, na straně druhé „úvodním“ průvodcem internetovým portálem <https://www.starelesnimapy.cz>, kde si zájemce může především lesní, zahradní či katastrální mapy blíže prostudovat. A rozhodně nejde jen o digitalizovaný archivní materiál otištěný v katalogu a vztahující se pouze

k lichtenštejnskému Lednicko-valtickému areálu.

Daniel Lyčka

Eva SEMOTANOVÁ, Vyprávěné krajiny,
Praha, Historický ústav 2018, 408 s.,
ISBN 978–80–7286–330–3.

Eva Semotanová sestavila během řešení grantového projektu excelence Grantové agentury České republiky, nazvaného Výzkumné centrum historické geografie, antologii vybraných vyprávěcích pramenů, které podávají svědectví o vztahu jejich autorek a autorů ke krajině od středověku do počátku 20. století. Svůj výbor rozčlenila do šesti tematických oddílů, v nichž usilovala o představení rozmanitých pohledů na krajinu především ve vybraných českých regionech. Jejich volbu ovlivňovala nejen vypovídací hodnota svědectví o proměnách krajiny, ale roli sehrála rovněž dosavadní historickogeografická zkušenost autorky práce a její osobní vazby k dalším místům. Regionální těžiště zveřejněných popisů krajin a jednotlivých lokalit se proto soustředilo v knize na Prahu, Lysou nad Labem, Kladsko, Litomyšlsko, Šumavu a Krkonoše. Morava a Slezsko zůstaly prozatím vědomě na okraji zájmu.

v Lednici v zahradním křídle zámku, údajně nejkrásnějšího v monarchii, (s. 75) se nachází TAMTÉŽ, ovšem nikoli sign. č. 275, ale č. 2704. Návrh krajinářské úpravy lednického parku (s. 87) není TAMTÉŽ pod sign. č. 4578, ale č. 4281. Skica památníku otci a bratřím nad Valticemi (s. 97) není v MZA Brno součástí fondu Lichtenštejnský stavební úřad Lednice (F 115), ale nachází se v Knižecích Liechtensteinských sbírkách Vídeň pod inv. č. PK 379. Stejně tak Historické vyobrazení zámku ve Valticích. Pohled od severovýchodu (s. 92) má mít podle katalogového klíče stejný inv. č. a sign., tedy GR 162. Totožně je tomu i u Hlavního pohledu na knížecí lovecký zámeček v Katzelsdorfském lese na panství Valtice (s. 101), který se nachází v knížecích sbírkách pod inv. č. PK 440. U Nejstaršího známého vyobrazení zahrad při zámku v Lednici (s. 78) jde v MZA Brno, Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov (F 18) o sign. č. 14.

Jednotlivé výňatky z textů o vyprávěných krajinách jsou uváděny zpravidla v jazyce, v němž byly zveřejněny. Pokud šlo o němčinu, byl připojen český překlad. Za každým textem následuje stručný biogram jeho autora či autorky, v němž se Eva Semotanová snažila postihnout především historickogeografický zřetel jejich tvorby. Samotné interpretaci jednotlivých ukázek však pozornost bohužel nevěnovala. Místo toho zařadila jako vhodný doplněk do všech kapitol ukázky kartografických a ikonografických pramenů, jež se vztahují k zobrazení krajiny nebo místa, o nichž ukázka pojednává.

V antologii, která velmi dobře poslouží nejen badatelům různých oborů, ale také studentům při vysokoškolské výuce historické geografie a dějin každodennosti

i poučeným zájemcům, mohlo být více pozornosti věnováno výraznější grafické úpravě jednotlivých kapitol uvnitř tematických celků (například využití rámečků s barevnými podklady). Tím by jistě získal uvážlivě sestavený a obsahově cenný výbor textů o vyprávěných krajinách na čtenářské přitažlivosti a přehlednosti. Ani volbu letohrádku Hvězda na obálku knihy nelze považovat za příliš šťastnou. Pro krajinu českých zemí rozhodně nebyly typické renesanční letohrádky, jak by mohli čtenáři soudit z ikonografického námětu obálky, jež by měla naopak ve výstižné zkratce přiblížit obsahovou podstatu díla, které berou do rukou.

Václav Bůžek